

Ekonomisk teori för tvåförsörjarfamiljen*

Målet för nationalekonomisk jämställdhetsforskning kan definieras som en strävan att öka förståelsen för vad som påverkar utvecklingen mot kvinnors ekonomiska självständighet. Förutom könsdiskriminering på arbetsmarknaden blir därvid arbetsfördelningen inom familjen och bestämningsfaktorer för barnafödandet centrala forskningsområden. I denna artikel redovisar Siv Gustafsson forskningsläget på dessa tre områden.

Ekonomisk självständighet för alla vuxna är ett mål för jämställdheten i Sverige. De familjer där kvinnan och mannen båda väsentligt bidrar till familjens försörjning kan man kalla tvåförsörjarfamiljer till skillnad från enförsörjarfamiljer, där endast den ena maken bidrar till familjens försörjning. Tvåförsörjarfamiljen är en önskvärd utveckling från jämställdhets-synpunkt. Syftet med denna artikel är att diskutera nationalekonomisk teori för tvåförsörjarfamiljen.

Kvinnors lönet och jobb, arbetsfördelningen inom familjen samt samspelet mellan familjestorlek och kvinnors yrkesarbete är tre centrala områden för jämställdheten. Dessa områden är också föremål för nationalekonomisk forskning.

Könsdiskriminering på arbetsmarknaden

Enligt humankapitalteorin finns det förutom de två traditionella produktionsfak-

torerna arbete och kapital också en tredje produktionsfaktor, nämligen mänskligt kapital. Det mänskliga kapitalet eller kunskapskapitalet är resultatet av människors investeringar i sig själva för att öka sitt värde på arbetsmarknaden (Mincer [1974]). Fysiskt kapital, dvs maskiner och byggnader, behöver underhållas och repareras och ersättas när de blir gamla och omoderna på grund av den tekniska utvecklingen. Mänskligt kapital kan också depreciera på grund av den tekniska utvecklingen precis som fysiskt kapital. Tänk t ex på en banktjänsteman, som lärt bankarbete före datoriseringen eller en ekonomiforskare, som ej använder sig av datorer. Förvärvsavbrott innebär risk för depreciering av kunskapskapital.

I jämvikt blir ersättningen till varje produktionsfaktor lika med värdet av dess marginalproduktivitet. Om en produktionsfaktor betalas mindre än detta kommer företagen att överbjuda varandra för att dra till sig denna faktor, och resultatet kommer att bli en ökning av ersättningen tills dess att jämvikt nås. Företag som vägrar anställa kvinnor handlar i så fall mot sitt eget intresse, eftersom de avstår från

Professor SIV GUSTAFSSON är verksam vid Amsterdams universitet, ekonomiska fakulteten, där hon har en tjänst i emancipationsekonomi.

* Artikeln är en redigerad version av min installationsforelasning vid tillträdet av professuren i Amsterdam.

en billig produktionsfaktor. Om kvinnor får lägre löner än lika produktiva män, finns det alltså en jämviktsmekanism som ser till att kvinnolönerna tenderar att höjas. Därför borde de bestående lönenackdelarna för kvinnorna kunna hänföras till att kvinnor är mindre produktiva än män och lönediskriminering borde avveckla sig själv (se text Layard & Walters [1978]).

Om skillnader i humankapital kunde förklara 100 procent av kvinnors nackdelar på arbetsmarknaden, då skulle det vara en fråga om utbildning för kvinnorna och daghem för barnen för att undvika förluster i humankapital på grund av yrkesavbrott. Mincer & Polachek [1974] visar för USA och Gustafsson [1981] för Sverige att kvinnor som gjort yrkesavbrott har lägre löner allt annat lika än kvinnor som yrkesarbetat kontinuerligt.

Detta är också den inriktning som jämställdhetspolitiken har haft i Sverige. Kvinnornas ställning har förbättrats genom att deras kunskapskapital har ökat. Men fortfarande har männen de högre befattningarna och en analys av yrkessegregeringen på arbetsmarknaden visar att Sverige inte ligger bättre till än andra länder (Jonung [1984]) och att minskningen av könsegregeringen mellan 1975 års folk- och bostadsräkning och 1980 års folk- och bostadsräkning varit ytterst marginell (Leiniö [1988]). Det påstås ofta, dock utan statistiskt belägg, att kvinnor oftare når högre positioner i länder som USA och Frankrike, än vad fallet är i Sverige.

Ett stort antal empiriska studier har visat att kvinnor har lägre löner än män även om man håller utbildning och yrkeserfarenhet konstanta. Samtliga studier visar en återstående oförklarad löneskillnad. I Sverige ligger den mellan 16 och 20 procent (Gustafsson [1976, 1988]; Löfström [1989]). I Nederländerna är den återstående löneskillnaden mellan 19 och 22 procent av männens medellön (Schippers [1987]). I Nederländerna förklarar skillnader i humankapitalvariablerna

mellan könen cirka hälften av löneskillnaden i likhet med i USA (O'Neill [1985]). I Sverige däremot minskar den genomsnittliga löneskillnaden före standardisering inte särskilt mycket när man tar hänsyn till skillnader i utbildning och antal år i yrkeslivet mellan kvinnor och män. Orsaken är att kvinnors ökade yrkesverksamhet och utbildning har lett till att det nu inte längre finns några nämnvärda skillnader mellan kvinnor och män när det gäller dessa centrala "humankapitalvariabler".

En annan teoretisk utgångspunkt ligger till grund för diskrimineringsteorierna. Becker [1957] antar att arbetsgivarna, arbetskamraterna eller kunderna får en positiv nytta av att diskriminera och är villiga att betala för att slippa se kvinnor på vissa poster (se också Lundahl & Wadensjö [1984]). Eventuellt är diskrimineringen ett resultat av bristande information om enskilda kvinnors kapacitet och dessa blir då utsatta för statistisk diskriminering eftersom de behandlas som om deras produktivitet överensstämde med genomsnittet för kvinnor (Phelps [1972]; Cain [1986]).

Slutsatsen måste bli att lika stort humankapital är ett nödvändigt villkor för jämställdhet mellan kvinnor och män på arbetsmarknaden men inte ett tillräckligt villkor. I länder där daghem och föräldraledighet saknas eller är mycket mindre generösa än i Sverige, som i Nederländerna och Västtyskland, är kvinnornas ekonomiska självständighet också mindre än i Sverige. Ett annat viktigt skäl till de internationellt sett små löneskillnaderna i Sverige är den sammanpressade lönestrukturen mellan yrken. Dessa skillnader vidgas nu och då vidgas också löneskillnaderna mellan kvinnor och män (Gustafsson [1988]) om inte yrkessegregeringen minskar. Det är sannolikt att den solidariska lönepolitiken svarat för en mycket större del av den minskning av löneskillnaden mellan kvinnor och män som vi observerat under perioden 1960–83, än vad vinsten i minskad yrkessegregering gjort.

Arbetsfördelning inom familjen

Jämställdheten påverkas inte enbart av löner utan även av huruvida kvinnor över huvud taget förvärvsarbetar.

Förklaringarna till att gifta kvinnor yrkesarbetar mindre än gifta män kan grupperas i: (1) beslutsmodeller för en person, (2) modeller om specialisering inom familjen och (3) spelteoretiska modeller.

Den individuella beslutsmodellen

Den ekonomiska teorin om individers tidsanvändning förbättrades mycket när tidsrestriktioner lades till de traditionella budgetrestriktionerna genom arbeten av Becker [1965] och Mincer [1962]. Denna teoretiska utveckling klargjorde att all tid, inte bara tid i marknadsarbete, har ett pris. Om man t ex väljer att studera finns det en alternativkostnad för studietiden, nämligen den inkomst man skulle ha tjänat, om man i stället valt att yrkesarbeta under motsvarande tid. På liknande sätt innebär beslutet att sätta barn till världen, att det finns en alternativkostnad för detta som består av vad man kunde ha gjort i stället om man valt att inte sätta något barn till världen.

Beckers [1965] artikel blev startpunkten för en ny gren av nationalekonomin: teorin för hushållens beteende. Utgångspunkten är att se hushållen som produktionsenheter, som med insatser av tid och marknadsvaror producerar "nyttigheter". En nyttighet är till exempel en måltid, som produceras med tidsåtgången för inköp, matlagning, dukning och disk samt de varor som inhandlats för måltiden. En viktig insikt från denna teori är att en måltid kan produceras med olika teknologi t ex *a*: köpa grönsaker och kött, ansa och koka och steka, duka, och diska efteråt; *b*: köpa färdig rostbiff och potatissallad, diska efteråt *c*; gå på restaurang. Teknologi *a* är mer tidsintensiv än teknologi *b* som är mer tidsintensiv än teknologi *c*.

Vilken teknologi en given individ kommer att välja beror på individens tillgång på tid och pengar, eftersom all tid har ett pris, och priset på tiden är vad man kan tjäna i sin näst bästa tidsanvändning. Detta är den enkla tanken att tid är pengar omsatt i nationalekonomisk teori.

Måltidsexemplet gör en distinktion mellan tre alternativa användningar av tid: marknadsarbete, hushållsarbete och fritid i stället för den traditionella indelningen i fritid och yrkesarbete. Gronau [1977] använde denna tredelning av tiden i en viktig artikel. Hemarbetet producerar "skugginkomst", dvs inbesparade kostnader i stället för inkomst i reda pengar. Om någon väljer att specialisera sig på att producera "skugginkomst" är det för att värdet av denna inkomst är större för familjen än vad motsvarande tidsinsats skulle ha inbringat i form av marknadsinkomst. För varje person finns det en punkt där en extra timme hushållsarbete inbringar ett mindre värde än en extra timme marknadsarbete. Denna likhet mellan det marginella priset på tid för all tidsanvändning bestämmer tidsanvändningen mellan hushållsarbete, marknadsarbete och fritid. Implikationerna av Gronaus modell finns mer utförligt redovisade och exemplifierade i Gustafsson & Lantz [1985].

Denna teori kan förklara varför gifta kvinnors arbetskraftsutbud har ökat över tiden, när de reala marknadslönerna har ökat samtidigt som produktiviteten i hushållsarbete har ökat genom dammsugare, kylskåp, tvättmaskiner, diskmaskiner och frysar. Teorin kan också förklara varför den svenska särbeskattningen ger större incitament för gifta kvinnor att yrkesarbeta än den tyska sambeskattningen enligt tudelningsprincipen. I det tyska skattesystemet adderar man mannens och kvinnans inkomst och beskattar den som om vardera maken tjänat precis hälften oavsett den faktiska fördelningen av förvärvsinkomsterna. Detta innebär att den marginella förtjänsten t ex från en deltid-

arbetande hustru beskattas med mannens marginalskatt. (Gustafsson [1991]). Giftna kvinnor kommer att välja att inte öka sin arbetstid om deras marginella marknads-lön är mindre än deras marginella skugg-lön för att öka yrkesarbetet med en timme. Om giftna kvinnor har en högre skugglön av hushållsarbete än giftna män förklarar detta den större omfattningen av deltidarbete bland kvinnor.

Det är vanligt i de individuella beslutsmodellerna att anta att mannens inkomst och arbetstid är exogent givna (se tex Gustafsson & Jacobsson [1985]). Eftersom mannen inte gör några anpassningar i förhållande till hustruns lön och arbetstid har Killingsworth [1983] kallat denna modell för "den manschauvinistiska modellen". På min fråga, vad en motsvarande modell, där hustruns inkomst är given, och mannen fattar ett beslut om sin arbetstid på grundval av sin potentiella lön efter skatt skulle kallas, svarade Killingsworth att man borde kalla den för en "kvinnofrigörelsemodell". Blomqvist [1983] arbetar således med en "kvinnofrigörelsemodell" i sin analys av inkomstskattens betydelse för arbetsutbudet bland giftna svenska män.

Specialisering mellan makar

En annan viktig kategori av teorier, som förklarar kvinnors tidsallokering, är de teorier som handlar om specialisering mellan makar. Varför är det så att de flesta män arbetar heltid hela livet och de flesta kvinnor ägnar betydligt mer tid åt hem och familj? Ett enkelt svar är naturligtvis att männen har högre lön än kvinnorna och därför är alternativkostnaden för deras hemarbete högre än alternativkostnaden för kvinnornas hemarbete. Men kvinnornas marknadslöner är lägre på grund av att de investerar mindre i humankapital, som höjer deras värde på arbetsmarknaden. Ett viktigt element i denna investering är just yrkeserfarenhe-

ten, som blir mindre just genom att mer tid används till hemarbetet. Tidigare tidsanvändning påverkar den nutida tidsanvändningen.

De ekonomiska fördelarna med specialisering beskrivs redan av nationalekonomins grundare Adam Smith 1776 [1974]. Första kapitlet av *Wealth of Nations* har titeln "On the Division of Labour". Becker [1981] tillämpar resonemanget på "det effektiva hushållet", som har att välja på att investera i två sorters humankapital. Dels sådant som är relevant för marknadsarbete, dels sådant som är relevant för hushållsarbete. Så länge en hushållsmedlem har komparativa fördelar i marknadsproduktion är det effektivt för hushållet att denna hushållsmedlem specialiserar sig på marknadsproduktion och ökar sitt kunskapskapital i denna sektor. Dessutom är det så att högst en hushållsmedlem i det effektiva hushållet kommer att investera i både humankapital för hushållsarbete och i humankapital för marknadsarbete och allokera tid till båda sektorerna.

Beckers teorem kan beskriva såväl 1950-talet i Sverige, när nästan alla giftna kvinnor var hemmafruar, som dagens situation när 85 procent av kvinnorna, även de med små barn, tillhör arbetskraften, men de kan aldrig beskriva en situation med faktisk jämställdhet mellan man och hustru där båda har lika viktiga arbeten och gör hälften av hushållsarbetet var. Beckers teorem är inkonsistent med en feminists ideal. Eftersom Becker startar utifrån ett antagande att det inte är några könsskillnader när det gäller fallenhet för den ena eller andra typen av humankapitalinvesteringar och ändå kommer till slutsatsen att det effektiva hushållet kommer att genomföra just den könsspecifika specialisering som vi observerar i samhället är det lätt att tolka resultaten som att endast icke effektiva hushåll skulle kunna vara jämställda. Detta följer inte med nödvändighet eftersom makarna kan ha en jämn fördelning mellan hushållsarbete

och marknadsarbete om de har lika komparativa fördelar. Den feministiska strategin blir då att sträva efter att öka kvinnors komparativa fördelar i marknadsarbete och mäns komparativa fördelar i hushållsarbete.

Tendensen till specialisering har under en lång följd av år motverkats av det svenska skattesystemet. Detta har medfört att den person som har den högsta lönen före skatt ändå kan ha samma lön efter skatt på marginalen som den lägre avlönade, om den personen arbetar deltid. Anledningarna är den starka skatteprogressionen och särbeskattningen. Hansson [1987] och Lindbeck [1987] ser detta resultat som en marknadsstörning; det svenska skattesystemet ger ett incitament för mindre produktiva kvinnor att utföra marknadsarbete, som borde ha utförts av mer produktiva män. I själva verket blir inkomsten efter skatt för en given inkomst före skatt störst om makarna tjänar precis hälften var vid kontinuerlig ökning i progressionen som vi haft i det svenska skattesystemet.

Det svenska skattesystemet har haft negativa effekter för de familjer som lever på en inkomst, s k enförsörjarfamiljer. De som har familjeinkomsten i stället för individens inkomst som rättsisemall anklagar särbeskattningen för att ge progressivitetsfördelar till tvåförsörjarfamiljer, dvs familjer där båda makarna bidrar på ett väsentligt sätt till familjens försörjning. Av detta skäl har särbeskattningen troligtvis varit en av de mest betydelsefulla förklaringarna till att svenska kvinnor har större ekonomisk självständighet än kvinnor i andra länder. Man kan se skattesystemet som en korrektion till de för kvinnor negativa effekterna av specialiseringsargumentet. Feminister önskar inte någon specialisering utan tvärtom. De utan tvekan betydelsefulla ekonomiska krafterna som leder till specialisering har på detta sätt fått en motvikt (Gustafsson & Ott [1987]; Gustafsson [1991]). När progressiviteten i det svenska skattesystemet

nu sänks, kommer denna motvikt mot specialiseringen att försvagas.

Spelteoretiska ansatser

Den viktigaste invändningen mot Beckers teorem om specialisering, är att slutsatserna är dragna från en modell som antar att man och hustru maximerar en gemensam nyttofunktion. Vissa forskare arbetar med en nyttofunktion, där såväl mannens som kvinnans fritid ingår som separata argument (Axelsson m fl [1981]; Aaberge m fl [1989]; Smith [1990]). Även denna formulering missar poängen med kvinnans ekonomiska självständighet. Kvinnans egen inkomst skulle i så fall vara ett eget argument i nyttofunktionen, skild från mannens inkomst. Den gemensamma nyttofunktionen innebär att hustrun betraktar mannens inkomster som ekvivalenta med hennes egna och att hon inte har några synpunkter som avviker från mannens när det gäller fördelningen av tid och pengar i hushållet. Om det vore på detta sätt skulle vi naturligtvis aldrig ha fått en feministisk rörelse. Skalet till jämställdhetssträvandena är att det finns konflikter mellan makars användning av tid och pengar.

Kritiken mot den gemensamma nyttofunktionen är lika gammal som teorin för hushållens beteende. Antagandet kritiserar av Griliches [1974] i den första större presentationen av detta forskningsfält (Schultz [1974]). Att ändra på detta förhållande ger emellertid mycket komplicerade modeller som hittills inte har visat sig kunna vara sig bidra till ökad förståelse eller ligga till grund för empiriska estimationer (Killingsworth [1983]).

Viss utveckling av forskningen sker emellertid enligt dessa linjer. Kooreman (Kooreman & Kapteyn [1987], Kooreman [1990]) har brutit ny mark i sina försök att estimera arbetsutbudsmodeller med separata nyttofunktioner. Kooreman [1986] finner i ett ekonometriskt test att antagandet att mannen och kvinnan har

samma nyttofunktion kan förkastas.

Ott [1989] har tagit ett viktigt steg när det gäller att introducera modeller som tillåter att det finns konflikter i hushållet. Hon använder en spelteoretisk referensram för att analysera parets beslut att skaffa barn. Ett sådant beslut innebär att kvinnan måste dra sig tillbaka från arbetsmarknaden under någon tid, vilket inte är ett realistiskt antagande för den tyska situationen där endast 40 procent av kvinnor med barn under sex år tillhör arbetskraften och det saknas daghem i svensk mening.

Samarbetslösningen i hennes modell är paretoeffektiv och ger en större sammanlagd nytta än konfliktlösningen. Om samarbetet bryts tex genom skilsmässa, måste vardera maken försörja sig på basis av sin potentiella inkomst som ensamstående. Situationen som ensamstående kallas då spelets hotpunkter. Ott använder denna modell för att visa vad som kan ske, om paret nu bestämmer sig för att skaffa barn. Båda vill ha barn och anser att en situation med barn är att föredra framför en situation utan barn.

Ott inför nu en tvåperiodsmodell. Om det i första perioden är paretooptimalt för kvinnan att specialisera sig i humankapital för hushållsarbete i Beckers mening och helt ägna sig åt vården av barnet, kommer hon att förlora möjligheter till humankapitalinvesteringar genom yrkeserfarenhet. Detta kommer att minska värdet på hennes hotpunkt i nästa period. Hon kommer därför att vara i ett sämre läge, än om hon hade gått in för en suboptimal strategi i förra perioden genom att vägra att specialisera sig. Svårigheten att kombinera yrke och familj är därför en av orsakerna till det låga födelsestalet i Tyskland.

Att föda barn – ett ekonomiskt beslut

Även om andra drivkrafter än de ekonomiska påverkar folk att sätta barn till värl-

den, har beslutet alltid ekonomiska konsekvenser såväl för de enskilda föräldrarna som för samhället i dess helhet. Svårigheten att kombinera familj och yrke är en av kärnpunkterna för att förstå problemen i strävandena att uppnå ekonomisk självständighet för kvinnor. Den ekonomiska analysen av denna svåra konflikt är därmed ett av de viktigaste forskningsområdena för en ekonomisk jämställdhetsforskning.

Malthus

Beslut om att föda är ett gammalt ämne för nationalekonomisk forskning. Malthus *An Essay on the Principle of Population* kom ut 1798 [1972] och lanserade den allttjämt välkända idén att befolkningen tenderar att växa i en geometrisk tillväxttakt, medan livsmedelstillgången tenderar att växa i en aritmetisk serie. Slutsatsen att ju mer folk det finns, desto fattigare är landet, utövar inflytande på befolkningspolitik och ekonomisk politik ännu idag. Särskilt var detta fallet under 1960- och 1970-talen när befolkningstillväxten i tredje världen sågs som ett allvarligt hot. Nymalthusianism är benämningen på teorin, när den används för att förorda familjeplanering. I Sverige var Knut Wicksell vid sekelskiftet Sveriges mest kände nymalthusian (Gårdlund [1958]).¹

Enligt Malthus teori skulle folk skaffa sig fler barn när inkomsterna ökade. Den så kallade demografiska transitionen innebär att de tidigare höga födelse- och dödstalerna har ersatts av såväl låga födelse- som låga dödstal. Samtidigt med den stigande levnadsstandarden har vi alltså fått kraftigt minskande familjestorlekar.

Den moderna ekonomiska analysen av barnafödandet kan indelas i, å ena sidan, statistiska modeller med syfte att förstå av-

¹ Även August Strindberg var starkt influerad av Malthus tex i *Giftas*-novellerna, se novellen "Kärlek och spannmål".

slutad familjestorlek och, å andra sidan, modeller som syftar till att förstå tidsförskjutningar i barnafödandet.

Familjestorlek och förvärvsarbete i en statisk neoklassisk modell

I huvudsak har två olika teoretiska begrepp utvecklats för att modifiera den malthusianska slutsatsen att högre inkomster borde innebära en önskan om större familj.

För det första innebär tidsallokerings-teorin (Becker [1965]) att kvinnors alternativkostnad för barnafödande uppmärksammas. Kvinnors lön innehåller information om alternativkostnaden, för att använda tid till barn. Mincer [1962] visade empiriskt att medan familjeinkomsten hade en positiv effekt på familjestorleken så hade kvinnolönerna en negativ effekt.

Willis [1974] blev den förste som integrerade teorin för barnafödande i en neoklassisk konsumtionsteori. Han betraktar beslut om önskad familjestorlek som ett konsumtionsbeslut i en nyttomaximeringsmodell, där barn blir en nyttighet som "produceras" med hjälp av tid och pengar enligt ett liknande resonemang som det vi förde ovan om produktionen av en måltid. I Willis modell bestäms kvinnans livstids yrkesarbete och familjestorleken simultant.

Kvinnors alternativkostnad för barnafödande borde vara en av förklaringsfaktorerna till den demografiska transitionen, dvs nedväxlingen från ett tillstånd med höga födelsetal och höga dödstal till ett tillstånd med låga dödstal såväl som födelsetal. Schultz [1985] analyserar utvecklingen av fertiliteten i Sverige under perioden 1860–1910, en period som för Sveriges del innebar en kraftig sänkning av fertiliteten och en än större sänkning av antalet barn per gift kvinna. Ett intressant grepp i uppsatsen är att använda priset på smör som ett närmevärde för kvinnors lön och priset på råg som ett närmevärde för männens lön. I det dåtida agrara samhäl-

let var nämligen endast en minoritet av befolkningen lönearbetande, men smörproduktionen var en typisk kvinnosyssla. Prisrelationen mellan smör och råg ändrades kraftigt under perioden på grund av förändringar på världsmarknaden; Sverige konkurrerades ut som rågexportör av bl a USA. Schultz finner den förväntade negativa effekten på födelsetalet från ökade smörpriser. Denna uppsats liksom ett flertal andra uppsatser visar att drastiska nedgångar i födelsetalet inträffade även bland gifta kvinnor långt innan det fanns moderna preventivmedel.

Den andra viktiga idén i teorin om födelsetalet var att i den ekonomiska modellen dela upp efterfrågan på barn i två komponenter, dels efterfrågan på antalet barn, dels efterfrågan på varje barns välfärd (Becker [1981]). Efterfrågan på barn består då av produkten av variabeln varje barns välfärd (kvalitet) och antalet barn (kvantitet). Nu kan man få det resultatet att medan efterfrågan i termer av kvalitet ökar när inkomsterna ökar, så kan efterfrågan i termer av kvantitet trots det ha minskat. Man vill hellre lägga de pengar och den tid som spenderas på nyttigheten barn på att ge varje barn mer välfärd t ex utbildning snarare än att ha fler barn.

En av implikationerna av Willis modell har rönt ett ganska stort intresse, nämligen att för låga inkomster skulle substitutionseffekten dominera i kvinnolönerna och detta skulle leda till färre barn när kvinnolönerna stiger, men för tillräckligt höga inkomster skulle inkomsteffekten dominera och leda till fler barn; kanske för att högavlönade kvinnor kan köpa barnomsorg. Empiriskt har teorin testats genom att antalet barn i familjen utgör en funktion av mannens inkomst, kvinnans inkomst samt interaktionen av mannens och kvinnans inkomst. Om både mannens och kvinnans inkomst är höga dominerar inkomsteffekten. Koefficienten för interaktionstermen blir därför positiv. Ibland kallas detts slags specifikation för Willis interaktionsmodell. Vanligtvis har man

testat teorin med mannens och hustruns utbildning i stället för med de teoretiskt korrekta livstidsinkomsterna. Så finner t ex Siegers [1985] att en sådan effekt kan observeras för beslutet att skaffa ett tredje barn i Nederländerna.

I Willis modell antas endast kvinnans tid vara produktiv när det gäller att "producera" barn, såväl barnens välfärd (kvalitet) som deras antal (kvantitet). Detta är naturligtvis en förenkling, som införts för att göra modellen hanterlig. Men den är allvarlig från jämställdhetssynpunkt. Att såväl fäder som mödrar aktivt ägnar sig åt vården av sina barn är ett av de viktigaste målen för jämställdheten. Här finns en viktig forskningsuppgift för en forskare som är intresserad av jämställdhet och har förmågan att utveckla ekonomisk teori.

Det finns redan i Willis existerande modell mängder av implikationer som ännu inte har kvantifierats och analyserats empiriskt men där man vet att förhållandena skiljer sig åt mellan olika europeiska länder. Vissa länder, t ex Sverige, har subventionerad barnomsorg medan andra, t ex Nederländerna eller Storbritannien, knappt har några daghem över huvud taget. Frågor som bör ställas och analyseras i länderjämförelser är t ex: Hur dyr är barnomsorgen? Vad kostar olika varor som används mer intensivt av barnfamiljer i förhållande till mer vuxenintensiva varor? Teater- och konsertbiljetter i förhållande till lekplatser? Semestrar för barns behov i förhållande till vuxensemestrar? Dylika analyser skulle kunna medge en utvärdering av olika länders jämställdhetspolitik – och en jämförelse mellan dem.

Tidsförskjutningar i barnafödandet

Länderna i västvärlden har alla upplevt svängningar i födelsetalet efter andra världskriget. I Sverige var födelsetalet lagst i världen under 1930-talet, men ökningen började tidigare, redan före andra

världskrigets slut, än i andra länder och amplituden på svängningarna var mindre. Förändringar i moderns ålder vid första barnets födelse har medfört avsevärda variationer över tiden i födelsetalet. Ökningen av fertiliteten under 1960-talet kom som en konsekvens av tidigareläggning av familjebildningen bland kvinnor födda på 1940-talet medan de äldre kohorterna fortfarande fick barn. År 1965 nåddes en höjdpunkt i barnafödandet med födelsetalet 2,5.² Det därefter minskande födelsetalet åtföljdes av en senareläggning av moderns ålder vid första barnets födelse. Sedan 1983 har födelsetalet ökat kraftigt och uppgick 1989 till 2,0, dvs befolkningen ersatte nästan sig själv. Man räknar med att ett födelsetal på 2,1 innebär att befolkningen reproducerar sig själv. Ändå har det aldrig tidigare funnits så många kvinnor som är barnlösa vid 25 års ålder som det finns nu.

De stora svängningarna i födelsetalen medför naturligtvis planeringssvårigheter i samhället när det gäller daghem, skolor, platser vid universitet, försörjningsbördan för den aktiva generationen i förhållande till den passiva generationen osv. För kvinnors ekonomiska självständighet är tidsinplaceringen av barnafödandet ett svårt planeringsproblem som sannolikt påverkas i hög grad av ekonomiska variabler.

Den empiriska analysen av barnafödandets tidsförskjutningar sker företrädesvis genom *hazard rates*-analys. Metoden analyserar sannolikheten för att övergå från ett tillstånd, t ex (a) barnlös och förvärvsarbetande till ett annat tillstånd, t ex (b) med ett barn och fortfarande förvärvsarbetande eller till ett tillstånd (c) med ett barn och icke förvärvs-

² Med födelsetalet avses här sk summerad fruktsamhet. Tolkningen av den summerade fruktsamheten är avslutad familjestorlek. Man beräknar den summerade fruktsamheten för ett visst år genom att summera åldersspecifika födelsetal.

arbetande. Tekniken kräver information om antalet individer som går mellan de olika tillstånden och den tid som varje individ tillbringar i varje tillstånd. Denna information dras samman till ett mått på sannolikheten i varje ögonblick för en övergång. Om man förutom denna information har upplysning om individernas ekonomiska förhållanden som utbildning, yrkeserfarenhet, yrke eller kanske till och med uppgifter om lön tidigare och vid intervju-tidpunkten kan man estimerar ekonomiska variabelers effekter på barnafödandet.

Ett flertal studier baserade på den svenska fertilitetsundersökningen 1980 har utförts av Jan Hoem och hans medarbetare (se Hoem [1989] för en översikt). Utvecklingen av det svenska födelsetalet har också analyserats av Heckman & Walker [1990] och Klevmarken & Tasiran [1990] med denna klass av tekniker.

Det finns även studier som explicit analyserat möjligheten att kombinera familj och yrke med *hazard rates*-tekniken. Så finner Blossfeld & Huinink [1989] att äktenskap och karriär är förenligt för tyska kvinnor, men att barnafödande och karriär inte är förenligt. Tyska kvinnor med barn har ett mycket lägre värde på sin potentiella inkomstförmåga, ett mått som Blossfeld och Huinink konstruerar från information om alla yrken som kvinnorna i urvalet innehåft under sin livstid.

Det finns skäl att tro att barnafödande och karriär är mera förenliga för svenska kvinnor än för tex holländska och tyska kvinnor på grund av barnomsorg och föräldraledighet, kvällsöppna butiker m.m. Svenska kvinnor är i allmänhet heltidsarbetande tills de får sitt första barn och blir därefter ofta deltidsarbetande (Sundström [1987]). Utformningen av familjestödet påverkar ibland barnafödandets tidsinplacering. Sålunda blev det för svenska kvinnor – efter införande av föräldrapenningen, som utgår i förhållande till tidigare inkomster – viktigt att ha ett jobb först och sedan barn, vilket senare-

lägger barnafödandet. Efter 1986 får modern behålla samma föräldrapenning för det andra barnet, som hon hade för det första barnet, om det andra barnet föds inom två och ett halvt år. Detta borde medföra en tendens till sammanpressning av avståndet mellan födslarna, ett beteende som redan ett alternativkostnadsresonemang skulle leda till. När kvinnors värde på arbetsmarknaden har ökat blir alternativkostnaden för att avstå från yrkesarbete större.

Om det inte finns daghem och modern därför måste göra ett yrkesavbrott blir detta avbrott kortare med ett kort tidsavstånd mellan barnen än med ett längre. Just denna konstruktion av föräldraledigheten med klara incitament att få andra barnet inom två och ett halvt år finns mig veterligen inte i något annat land. Sverige borde därför få ett barnafödande som avviker från det man finner i andra länder. Länderjämförande mikroanalyser av barnafödandets ekonomi skulle kunna ge en värdefull utvärdering av den svenska politikens effekter.

Man kan naturligtvis i likhet med Lars Hultkrantz ledare i *Ekonomisk Debatt* nr 3, 1991, kalla den svenska konstruktionen av föräldraledigheten för diskriminering av unga föräldrar. Emellertid har konstruktionen ett från jämställdhetssynpunkt riktigt incitament. Det gäller för den unga kvinnan att öka sina komparativa fördelar i marknadsproduktion innan hon blir låst av omsorg om barn. En ung mor löper mycket större risk att i enlighet med Beckers specialiseringsargument fastna i ett ekonomiskt beroende av mannen. Personligen tycker jag att det korrekta jämställdhetsincitamentet är väsentligt viktigare än att ge något slags lika kompensation till föräldrar som får barn tidigt. På vilket sätt skulle det vara en fördel att skapa incitament för människor att bli unga föräldrar?

Vad är jämställdhetsforskning ?

Den nationalekonomiska forskningen kan med rätta anklagas för att vara mansdominerad. Som exempel kan nämnas att det i Sverige ännu inte finns en enda kvinnlig professor i nationalekonomi. Här är Sverige ingalunda mest jämställt. I Nederländerna finns flera kvinnliga professorer i nationalekonomi.

Min professur vid ekonomiska fakulteten vid Amsterdams universitet i "emancipatieconomie" har inrättats som ett resultat av feministisk aktivitet. En innehavare av en sådan professur förväntas ta fram forskningsresultat som belyser och förklarar jämställdhetsproblematiken. Drivkraften för forskningen är att förbättra världen i riktning mot ett samhälle där kvinnor får större inflytande. Det politiska målet är: "Halva makten, hälften av inkomsterna och hälften av äran".

I Amsterdam har vi bestämt oss för att pragmatiskt definiera vår forskning som syftande till att analysera förutsättningarna för kvinnans ekonomiska självständighet. Vi ser det som en emancipatorisk forskning. Den som inte delar uppfattningen att kvinnors ekonomiska självständighet är ett mål blir sannolikt inte jämställdhetsforskare, även om forskning som tillkommit utan detta syfte kan ha betydelse för det politiska målet.

Den ekonomiska teori som jag har redovisat i denna artikel är huvudsakligen utvecklad av manliga forskare utan världsförbättrambitioner. Nyttig från jämställdhetssynpunkt blir forskningen dock först sedan den observerats av någon med jämställdhetsintresse. Nationalekonomisk teori har sin styrka i att vara positivistisk och inte normativ. Men samtidigt blir forskning där inga politiska rekommendationer görs betraktad som mindre samhällsnyttig. Det är meningen att den kvinnoemancipatoriska forskningen skall framkomma med politiska implikationer. Dessa kommer att innehålla värderingen att mer av ekonomisk

självständighet för kvinnor är bättre än mindre. De är därför inte värderingsfria. En kvinnoemancipatorisk forskare drar förmodligen andra politiska slutsatser från forskningsresultat om hushållens beteende än en forskare som inte delar denna värdering. Men som visats bland annat av Otts [1989] arbete, kan ett feministiskt perspektiv ibland också leda till en utveckling mot mer adekvat ekonomisk teori även ur positivistisk synvinkel.

I likhet med Gunnar Myrdal [1929] anser jag att även om man strävar efter en objektiv forskning, vilket man alltid bör göra, så är det mera hederligt att redovisa sina värderingar. Jag anser att värderingen "jämställdhet är eftersträvansvärd" är minst lika hedervärd som värderingen "ekonomisk effektivitet är eftersträvansvärd". Ingen ekonom har så vitt jag vet några vetenskapliga betänkligheter mot den senare värderingen.

Referenser

- Aaberge, R, Strøm, S & Wennemo, T, [1989], "Skatt, arbetstilbud og inntektsfordeling i Sverige". Bilaga 2 i del IV av *Reformerad inkomstbeskattning*. SOU 1989:33
- Axelsson, R, Jacobsson, R & Löfgren, K-G, [1981], "On the Determinants of Labor Supply in Sweden". I Eliasson, G, Holmlund, B & Stafford, F (red), *Studies in Labor Market Behavior: Sweden and the United States*. Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Becker, G, [1957], *The Economics of Discrimination*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Becker, G, [1965], "A Theory of the Allocation of Time". *Economic Journal*, vol 70 s 493-517.
- Becker, G, [1981], *A Treatise on the Family*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Blossfeld, H & Huinink, J, [1989], Effects of Educational Expansion and the Improvement of Career Opportunities of German Women on the Process of Family Formation. Stencil.
- Blomqvist, N S, [1983], "The Effect of Income

- Taxation on the Labor Supply of Married Men in Sweden". *Journal of Public Economics*, vol 17, s 169-197.
- Gain, G, [1986], The Economic Analysis of Labor Market Discrimination: A Survey. I Ashenfelter, O & Layard, R (red), *Handbook of Labor Economics, Vol 1*. Elsevier Science Publishers BV, Amsterdam.
- Griliches, Z, [1974], "Comment". I Schulz, T W (red), *Economics of the Family. Marriage, Children and Human Capital*. NBER, University of Chicago Press.
- Gronau, R, [1977], "Leisure, Home Production and Work. The Theory of the Allocation of Time Revisited". *Journal of Political Economy*, vol 85, s 1099-1123.
- Gustafsson, S, [1976], *Lönebildning och lönestruktur inom den ställiga sektorn*. IUI, Stockholm.
- Gustafsson, S, [1981], "Male-Female Lifetime Earnings Differentials and Labor Force History". I Eliason, G, Holmund, B & Stafford, F (red), *Studies in Labor Market Behavior: Sweden and the United States*. Proceedings of a Symposium at IUI, Stockholm, July 10-11 1979, Stockholm
- Gustafsson, S & Jacobsson, R, [1985], "Trends in Female Labor Force Participation in Sweden". *Journal of Labor Economics*, vol 3, s 256-274
- Gustafsson, S & Lantz, P, [1985], *Arbete och löner. Ekonomiska teorier och fakta kring skillnader mellan kvinnor och män*. IUI och Arbetslivscentrum, Stockholm.
- Gustafsson, S, [1988], "Löneskillnader mellan kvinnor och män - gapet ökar igen". *Ekonomisk Debatt*, årg 16, nr 3, s 209-215.
- Gustafsson, S & Stafford, F, [1991], "Child Care Subsidies and Labor Supply in Sweden". Stencil, Amsterdams universitet.
- Gustafsson, S, [1991], "Separate Taxation and Married Women's Labor Supply. A Comparison of West Germany and Sweden". Stencil, Amsterdams universitet.
- Gustafsson, S & Ott, N, [1987], "Demographic Change, Labor Force Participation and the Effect of Separate versus Joint Taxation of Earnings in West Germany and Sweden". Arbetspapier Nr 241, Sfb3, J W Goethe-Universität, Frankfurt.
- Gårdlund, T, [1958], *The Life of Knut Wicksell*. Stockholm.
- Hansson, I, [1987] "Comments". I Bosworth, B P & Rivlin, A M (red), *The Swedish Economy*. The Brookings Institution, Washington D C.
- Heckman, J J & Walker J R, [1990], "The Third Birth in Sweden". *Journal of Population Economics*, vol 3.
- Hoem, B, [1989], "Syssetsättningen under familjebildningsfasen bland svenska kvinnor födda 1936-1950". Stockholm Research Report in Demography, nr 58, Stockholm.
- Hultkrantz, L, [1991], "Ett snedsteg i frukt-samhetspolitiken". *Ekonomisk Debatt*, årg 19, nr 3, s 203-204.
- Jonung, C, [1984], "Patterns of Occupational Segregation by Sex in the Labor Market". I Schmid, G & Weitzel, R, (red) *Sex Discrimination and Equal Opportunity. The Labour Market and Employment Policy*. Gower, Aldershot.
- Killingsworth, M, [1983], *Labour Supply*. Cambridge University Press, Cambridge, England.
- Klevmarcken, A & Tasiran A, [1990], "Hur många barn? En studie av fertiliteten i Sverige". I *Tid och Råd*. IUI, Stockholm.
- Kooreman, P, [1986], *Essays on Microeconomic Analysis of Household Behavior*. Doktorsavhandling, Tilburgs universitet.
- Kooreman, P & Kapteyn, A, [1987], "A Disaggregated Analysis of the Allocation of Time within the Household". *Journal of Political Economy*, vol 95, s 679 - 694.
- Layard, P R G & Walters, A A, [1978], *Micro-Economic Theory*. McGraw-Hill, New York.
- Leiniö, T-L, [1988], "Sex and Ethnic Segregation in the 1980 Swedish Labour Market". *Economic and Industrial Democracy. An International Journal*, vol 9.
- Lindbeck, A, [1987], "Comments". I Bosworth, B P & Rivlin, A, (red), *The Swedish Economy*. The Brookings Institution, Washington D C.
- Löfström, Å, [1989], *Diskriminering på svensk arbetsmarknad. En analys av löneskillnader mellan kvinnor och män*. Doktorsavhandling, Umeå universitet.
- Lofstrom, Å & Gustafsson, S, [1990], "Policy Changes and Women's Wages in Sweden". Research memorandum 9006, Department of Economics, University of Amsterdam.
- Malthus, T R, [1798], *An Essay on the Principle of Population*.

- Mincer, J, [1962], "Labor Force Participation of Married Women: A Study of Labor Supply". I Amsden, A (red) [1980], *The Economics of Women and Work*. Penguin Books Ltd Harmondsworth, Middlesex.
- Mincer, J & Polachek, S, [1974], "Family Investments in Human Capital: The Earnings of Women". *Journal of Political Economy*, vol 81, s 76-108.
- O'Neill, J, [1985], "The Trend in the Male-Female Wage Gap in the United States". *Journal of Labor Economics*, vol 3, s 91-116.
- Myrdal, G, [1929], *Vetenskap och Politik*. Rabén och Sjögren, Stockholm.
- Ott, N, [1989a], *Haushaltsökonomie und innerfamiliäre Arbeitsteilung: eine spieltheoretische Analyse familiärer Entscheidungen*. Doktorsavhandling, Bielefeld universitet.
- Ott, N, [1989b], "Familienbildung und familiäre Entscheidungsfindung aus verhandlungstheoretischer Sicht". I Wagner, G, Ott, N & Hoffmann-Novotny, H-J (red), *Familienbildung und Erwerbstätigkeit im demographischen wandel*. Springer-Verlag, Berlin.
- Phelps, E, [1972], "The Statistical Theory of Racism and Sexism". *American Economic Review*, vol 62, s 659-661
- Schippers, J J, [1987], *Beloningsverschillen tussen mannen en vrouwen. Een economische analyse*. Doktorsavhandling.
- Schultz, T P, [1985], "Changing World Prices, Women's Wages and the Fertility Transition: Sweden, 1860-1910". *Journal of Political Economy*, vol 93, s 1126-1154.
- Schultz, T, W, (red), [1974], *Economics of the Family, Marriage, Children and Human Capital*. University of Chicago Press, Chicago.
- Siegers, J J, [1985], *Arbeidsaanbod en kindertal. Een micro-economische analyse*. Doktorsavhandling, Eenschede, Nederlanderna.
- Smith, A, [1776], *The Wealth of Nations*. Pelican Classics, 1976, Harmondsworth, England.
- Smith, N, [1990], "Household Labour Supply and Taxes in Denmark". Working paper, Institute of Economics, Aarhus universitet.
- Sundström, M, [1987], *A Study in the Growth of Part-time Work in Sweden*. Doktorsavhandling, Arbetslivscentrum, Stockholm.
- Willis, R J, [1973], "A New Approach to the Economic Theory of Fertility Behavior". *Journal of Political Economy*, vol 81, s 14-64.